

Népművészet? Népi giccs?

Jóllehet Huszár Sándor vitaindítója olyan irányban igyekezett befolyásolni A Hét olvasóinak töprengését, hogy miként lehetne megmenteni a „kultúrfogyasztó számára az elértéktelenedéstől és elgiccisedéstől az eredeti, valódi népművészet autentikus tárgyait, ősi motívumait, őszinteségét, keresetlen voltát, naiv hitét“, az olvasók egy része megkérdőjelezte e kérdések társadalmunk és művészetünk egységétől, általános alapelveitől és törvényszerűségeitől, a mai „népi művészeti gyakorlattól“ független felvetését. Nem mindenki szabadul meg egykönnyen a közfelfogásban és köztudatban elterjedt és megrögzött szemlélettől. Az avatatlan ember nehezen igazodik el nemcsak a forgalomban levő giccsök és műtárgyak, hanem az eszmék és információk között is. Az egyes hozzászólásokban jelentkező helyes és helytelen megállapítások szakszerű értékelése föltétlenül hozzájárulhatott volna a művészeti közgondolkodás és gyakorlat tudományos tájékoztatásához. A kérdés különböző vonatkozásaival foglalkozó szakemberek kerekasztala segíthette volna a szerkesztőség kezdeményezésének betetőzését.

Ilyen rendszerezés hiányában továbbra is szükség van e tárgyat érintő kérdések szélesebb körű, összehasonlító, kiegészítő vizsgálatára. A kérdésköröket az alábbiakban vázolnám föl.

1. Ha bármilyen műalkotásról van szó, annak művészi sajátosságait és értékeit mindig valamely műfaj keretei között próbáljuk meghatározni. Ezért tudnunk kell, hogy a használati tárgyak művészete — korra, társadalomra, fejlettségi szintre való tekintet nélkül — iparművészet, és társa a díszítőművészet. Idetartozik tehát a „népművészet“ is. Legfőbb sajátossága, hogy ipari technikával művészi értékű használati tárgyat állít elő. Ezért elkülöníthető benne a kivitelező iparos és a tervező művész szerepe. Ugyanakkor kollektív alkotás jellege is kifejezésre jut abban, hogy egy terv vagy „minta“ alapján, némi alkotói adottsággal — csupán kényszerű anyag- és technikai változtatással is — számtalan azonos értékű, sőt magasabb művészi szintű változat is készülhet, de az eredeti „minta“ nélkül ez a folyamat meg sem kezdődhet. Bizonyára a mintának mint tárgynak a gyakorlattal mint kivitelezéssel történő szándékos vagy tájékoztatlanságból való azonosítása lehet az oka a „népművész“ és a „népi alkotó“ megnevezés indokolatlan használatának. Végül is teljesen tisztázhatatlan lesz a különbség a más-más adottságú, tehetségű és képzettségű műkedvelők, iparosok, termelők és alkotóművészek szerepe között, ha emellé azt is elfogadjuk, hogy „...Bartók, Enescu, Chagall, Meštrović is népművész a szó legszebb értelmében“.

2. Az iparművészeti, népművészeti tárgy egyik jellegzetessége a tökéletes gyakorlati, hasznossági célszerűség, a rendeltetésnek, kényelemnek megfelelő anyagok,

technika, szerkezet és forma használata. Lényegében ez nem egyéb, mint az *ipari formatervezés* művészete. A néprajzkutatóknak valóban igazuk van abban, hogy a „tárgyalkotás“ jellemzőbb sajátossága egy életformának és gazdasági szintnek, mint a díszítmény, de az is igaz, hogy az illető életforma és gazdasági szint megújulásával együtt a tárgyalkotás is eltűnik.

3. Egyes használati tárgyak, például a szőnyegek, terítők, csak úgy léphetik át a tökéletes mesterséggel készült, *izléses* minőséget a művészet felé, ha a díszítőművészet is segítségükre jön. Ez utóbbi sajátossága, hogy a természetből vett formákat bizonyos technikának, anyagnak, szokásnak, elgondolásnak megfelelően a szimmetria vagy ritmikus ismétlődés szabályai szerint stilizálja, új jelentéssel új összefüggésekbe helyezi, vagyis esetenként a képíráshoz hasonlítható díszítő-jelképrendszert hoz létre. A jelek és jelképek absztrakció eredményei, melyet minden egyén vagy közösség is csak úgy érthet meg, ha *megtanulja* a jelképrendszer „nyelvét“, üzenésmódját. A díszítőművészet ezért is sokkal inkább a társadalom szellemi, mint anyagi életének a függvénye. Ezért nincs annyira alávétve az életmód, a technika és nyersanyagok változásainak, mint „ipari formatervező“ testvére. A sok évezredes díszítőelemek minden korban és társadalmi környezetben, újabbnál újabb arányok, jelentések és rendezőelvek szerint új díszítményekbe rendeződtek. Természetes, hogy a mai technikai civilizáció is keresi a rá jellemző díszítő-jelképrendszer megteremtésének útjait, de nem fogja megszüntetni az ember és természet ősi kapcsolatait kifejező, kézművességre alapozott hagyományos díszítő jeleket és eljárásokat. Nem kell tehát „hagyományos népi ornamentikánkat“ elsíratni, hanem ki kell dolgozni művészi „*alkalmazásának*“ mai lehetőségeit és modelljeit. Szócs István joggal marasztalja el összehasonlító néprajzkutatásunkat, amely keveset tett annak érdekében, hogy a tömegek számára is ismertté tegye az egyes tájak és technikák díszítőkincsének kialakulását s az alkalmazott elemek jelentésének történelmi változásait. Az új „modell“ kidolgozásával viszont hivatásos iparművészeink az adósok, de társadalmi megrendelés hiányában egyelőre ebben ők is csak „műkedvelnek“.

4. A formák esztétikumán kívül tehát lehet a díszítménynek valamilyen jelentéshordozó, jelkép-szerepe is: mondjuk, egy közösséghez vagy kultúrához való tartozás kifejezése. Ezt a szerepet sok esetben a régibb eredetű, művészibb modellel szemben újabb keletű, művészi szempontból „giccses“ modell is betöltheti. Ilyen esetben — úgy vélem — senkinek sincs joga ezt a „giccset“ a tiszta esztétikum állásaiból támadni. Ezért nem érthetek egyet Pálffy Árpáddal, aki szerint „igen gyakran éppen a falun élő értelmiségiektől ered a rossz példa...“ Igaz, gyakran előfordul, hogy nem a legtökéletesebb művészi szakszerűséggel alkalmaznak, terjesztenek egyes mintákat, de ők azok, akik önfeláldozó oktató-nevelő munkájukkal a nép körében a saját kultúra s ezen belül a saját „művészeti“ gyakorlat szükségességét kialakították és ébren tartják. (Hivatásos művészeink többsége ugyanis az egyéni, sajátos, megismételhetetlen művészet-modell és -áru kidolgozásával van elfoglalva.) Ebben az esetben nem annyira bírálatra, mint inkább rendszeres és szakszerű *tájékoztatásra* van szükség, ami csaknem teljesen hiányzik.

Ez a jelenség különben arra is figyelmeztet, hogy a „népre“ vagy egy közösségre újabb, esetleg értékesebb alkotások is jellemzővé válhatnak. Természetesen ezek is csak *megfelelő tartalom és terjesztés* esetében.

Czikó Lőrinc interjújában megemlíti Koronddal kapcsolatban, hogy „ami ott folyik, az kész bűn“. De vajon ki az a keramikus művész, aki rendszeres vagy alkalmoszerű gyakorlati vagy legalább elvi, módszertani útmutatást adhatna a faze-

kasoknak s a helyi nevelőknek is? Ugyanezt kérdezhetnők más művészeti ágak vonatkozásában. Ha így áll a dolog, akkor művelődési intézményeink szerepét és az alkotó művészek társadalmi státusát illető vitákra is szükség lenne.

5. Az iparművészet (népművészet) sajátossága a képzőművészettel szemben, hogy tárgyai nem megismételhetetlen, egyedi alkotások, hanem feltételezik a sokszorosíthatóságot, és mit sem veszítenek értékükből. Míg a képzőművészeti reprodukcióknak csak népszerűsítő, művészeti ismeretterjesztő szerepük van, addig az iparművészeti tárgy hű „redukciója” megőrizheti eredeti funkcióit. Nem szólunk itt arról, hogy ennek a „redukálásnak” hányféle módja és minősége lehet. Csupán annyit jegyezni meg, hogy „redukálni” lehet műkedvelésből és hivatásszerűen, szervezett keretek között is. Ez lehet szükséges és hasznos, silány és tökéletes minőségű tömegcikk és áru is. Az árujelleg hangsúlyozása azonban (anyag- és munkamegtakarítás a nagyobb jövedelemért) mindig a művészi érték csökkenéséhez vagy teljes megsemmisítéséhez vezet. Senki sem vitatja tehát a művészeti ipar létjogosultságát és szerepét általában és a „népművészet” reprodukálásában sem.

6. Vigyázat azonban, mert ez még nem *népi művészeti gyakorlat!* Pálffy Árpád szerint „a kérdés súlypontja [...] nem is az, hogy ki a termelő, hanem annak a hozzáértése, tudása a döntő”. Ebben a felfogásban is még mindig a tárgy, és nem a népi gyakorlat alkotja a kérdés súlypontját, holott tudott dolog, hogy az *elidegenedés* alapja a túlzott „munkamegosztás” és ennek terméke, az *áru*, még ha „népművészeti szövetkezetben” és éppen falusiak készítik is.

Meg kellene végre érteniük, különösen a közművelődési és tájékoztatói hálózatban dolgozóknak, hogy minden *népi* tevékenység csak addig őrzi meg igazán népi jellegét, amíg nem válik hivatásszerűen szervezetté és irányítottá. A folklór maga is bizonyos gyakorlattá, tapasztalattá és szokássá vált, beidegzett ismeretek és szükségletek spontaneitására épül. Ami ezen felül van, az lehet: tanulás, kísérlet, kirakat és manipuláció. Mindegyik a maga szerepével.

7. Bizonyos idealista szemlélet tükröződik a „népművészetnek” mint meghatározott tárgynak vagy formának „eredendően saját” vagy „egyetemesen elfogadott hatásként” való értelmezésében éppen úgy, mint a „népi származás” és „népi ízlés” fogalmának a parasztságra való korlátozásában. Több hozzászólásban élesen megfogalmazódott az igény a népi jelző használatának a városi lakosságra való kiterjesztésére. Eszerint „a mai népi művészet a művészetben szakképzetlen, munkás, földműves, értelmiségi tömegek nem intézményesített, nem szervezett, hanem legfeljebb spontán környezeti hatások által befolyásolt, saját belső szükségére gyakorolt művészete. Ebben igen különböző arányokban érvényesül az *össznépi művészeti örökség minden ágának, valamint minden más, forgalomban levő tárgynak és alkotásnak a befolyása is*”. A különböző néprajzi tájegységeken vagy még szűkebb területen élő „hagyományok” is amellet tanúskodnak, hogy még a múltban sem volt szükség „egyetemes igenlésre”. A mai kulturális-művészeti értékek terjedését pedig ennél sokkal többféle tényező befolyásolja és teszi változatosabbá.

A hagyományos népművészet alkotásai ma is csak a terjesztés és ismertetés helyén és arányában tölthetik be „modell”-szerepüket.

8. Figyelembe véve tehát társadalmunk mindennemű adottságait, *mai, népi* művészeti gyakorlatként kell elfogadnunk a hagyományos „népművészet” és a művészet bármely ágának, a képzőművészetet is beleértve, nem hivatásszerű, műkedvelői gya-

korlátát. Naiv művészetünk máris *alkotásokkal* bizonyította be, hogy semmivel sem gyökértelenebb, rosszabb, jellegtelenebb, nemzetietlenebb és értéktelenebb, mint számtalan, még csak nem is nagyon elterjedt, *tartalmilag és esztétikailag* jelentéktelen, kevesek által „ősinek“ és „spontánnak“ képzelt „népi motívum“.

9. Felmerült a giccs és a hobby kérdése is. A „népi giccs“ hirtelen meg sem tudnám határozni, mert ha valaki feltűnési, kiállítási, értékesítési szándék nélkül, csak a maga örömeire és szükségére, vagy éppen „szokásból“ sző, varr, fest vagy farag, akkor ez az ő „kultúrája“, amelyet csak tájékoztatói, oktatói, nevelői, emberi melléállással érinthetünk. Egészen más a helyzet a hivatásos gyakorlatban: kiállításokon, sajtóban, tévében, az iparban és kereskedelemben terjesztett giccsel. Ezek széles körű terjesztése meghatározza „modell“-szerepük érvényesülését. A giccs és dilettantizmus itt szervezeten és hivatalból üldözendő!

Mivel a műkedvelői gyakorlat igen ritkán indul megfelelő szakmai tudással és tapasztalattal, az illető szakterületen, művészeti ágban gyakran még elemi fokú értékek reprodukálására sem képes. Így láttunk intézményes propagandával népszerűsített olajfestményeket utánzó, színes textilanyagokból, vagy grafikát utánzó, fekete vászonra szalmából ragasztott képeket, faragott szöttesmintákat és számtalan egyebet. Ha ez a tevékenység a hivatásszerűség szerepével lép fel, akkor veszélyes giccs. Ha pedig csak önkiegészítő, önmegnyugtató kikapcsolódás, akkor hobby vagy dilettantizmus. Számtalan tapasztalat igazolja, hogy megfelelő hozzáértéssel ezt a tevékenységet is a valódi értékek gyakorlata irányában lehet befolyásolni.

10. A megérdemelnél kevesebb szó esett a művészeti irányítás, oktatás és tájékoztatás szerepéről, pedig a jelenlegi helyzetért, a forgalomban levő „művészeti modellek“ után, ezt illeti minden elismerés és elmarasztalás. Több értékes megállapítás, javaslat mellett a Gazdáné Olosz Ellát emelném ki; szerinte „ezután nagy szükség van egy komoly, higgadt, amolyan tanítóbáncis népnevelésre, amely mindenki számára közzérhető“.

Nem részletezhetjük itt ennek a népnevelésnek intézményesített és spontán formáit, a tömegtájékoztatás szerepét, de ezek tartalmi-módszertani vizsgálata nélkül, különösen az ideológia terén, aligha foglalkozhatunk valamely társadalmi gyakorlat kialakulásának és fennmaradásának kérdéseivel. Igen hasznos lenne ezen a téren is megvizsgálni a sajtóban, tévében közölt információknak a teljes társadalmi tevékenységet átfogó jellegét, valamint ezek nagy részének marxista-materialista szakszerűségét, *emberközpontúságát*, vagyis a saját műveltségbe mint *gyakorlatba való* beépíthetőségét.

Néha elítélően emlegetjük a népművészet egyes tárgyainak romantikus fetisizálását, de a csak fogyasztásra ösztönző ipar és kereskedelem elidegenítő támadásaival s a dilettantizmus kényelmével szemben bizony nem kevés romantikus hit kell egy olyan munkához, amely minden emberben valamely önkifejezésre alkalmas alkotó készséget és szükségletet igyekszik kialakítani, megőrizni és fenntartani; s a művészetben az esztétikum szerepét sem köti valamely gyakorlati cél azonnali eléréséhez.

Bandi Dezső